

جریانهای مهاجرت داخلی ایران طی دهه ۸۵-۱۳۷۵*

علی قاسمی اردبانی**

علی حسینی راد***

چکیده

در فاصله سرشماریهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ مجموعاً ۱۲,۱۴۸,۱۴۸ نفر در داخل مرزهای حکومتی کشور جابجا شده اند. از این تعداد، محل اقامت قبلی ۹۷ درصد داخل کشور بوده است. از مجموع کسانی که محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده اند، ۵۴ درصد از شهر به شهر، ۲۰ درصد از روستا به شهر، ۹ درصد از روستا به روستا و ۱۷ درصد از شهر به روستا مهاجرت کرده اند. حدود ۴۱ درصد از مهاجران این دوره در بین استانهای کشور و ۵۹ درصد در داخل استانهای محل اقامت خود جابجا شده اند. در مهاجرت‌های بین استانی، بیشترین مهاجرتها (۳۰ درصد) به مقصد استان تهران انجام گرفته و استانهای خراسان رضوی، اصفهان، گیلان و مازندران در مراتب بعدی قرار می‌گیرند. در زمینه مهاجران خارج شده از استانها، استان تهران با ۱۷/۲۵ درصد در رتبه نخست قرار دارد و پس از این استان، استانهای آذربایجان شرقی، خوزستان، خراسان رضوی و اصفهان قرار دارند. در کل، استان تهران با ۵/۱۸+ بیشترین میزان خالص مهاجرت سالیانه را داشته و استانهای یزد، قم و بوشهر بعد از این استان قرار دارند. استانهای کرمانشاه، همدان، اردبیل، کردستان و لرستان نیز به ترتیب کمترین میزان خالص مهاجرت را دارند.

واژگان کلیدی

جهت مهاجرت، مهاجرت درون استانی، مهاجرت بین استانی، میزان کل مهاجرت، میزان خالص مهاجرت، نسبت مهاجرت.

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی با عنوان «جریانهای مهاجرت داخلی و ویژگیهای مهاجران به تفکیک استان: تحلیل نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵» می‌باشد که با حمایت مالی پژوهشکده آمار انجام گرفته است. لازم است از حمایت مالی و اطلاعاتی پژوهشکده آمار و مرکز آمار ایران در انجام این طرح تشکر گردد.

** دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران و دستیار علمی دانشگاه پیام نور

*** دارای درجه کارشناسی ارشد جمعیت‌شناسی از دانشگاه تهران

درآمد

تاریخچه پیدایش مهاجرت چندان روشن نیست. بشر در طول تاریخ همواره در حال حرکت و جابجایی بوده است. انسان اولیه به دلایل مختلف از جمله بهبود بخشیدن به وضعیت زندگی، حس تنوع طلبی، اجبار عوامل سیاسی، امنیت و غیره به تغییر محل سکونت خود می پرداخته است. اما این جابجایی ها با آنچه امروز تحقق می یابد کاملاً متفاوت است. از آنجایی که در گذشته رشد جمعیت و در نتیجه جابجایی انسانها در مقیاس بسیار کوچکتری صورت می گرفت، تاثیر این جابجاییها بر ساختار اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی مناطق مهاجر فرست و مناطق مهاجر پذیر چندان قابل ملاحظه نبوده و حتی امری کاملاً طبیعی و بعضاً مفید تلقی می شد.

از اوایل قرن نوزدهم مهاجرت و به خصوص مهاجرت از روستا به شهر به عنوان یک پدیده اجتماعی مهم نمایان شد و لذا به طرز جدیدی مورد توجه صاحبانظران و اندیشمندان قرار گرفت. بروز تغییرات سریع در جامعه شهری، جاذبه شهرها، رفاه طلبی و افزون خواهی انسان عصر جدید سبب پیدایش نوع جدیدی از مهاجرت شد و به دنبال آن اصطلاح ترک روستا و روستا گریزی در سه دهه اول قرن بیستم رایج گردید (جمشیدیها و علی بابایی ۱۳۸۱: ۷۲). البته مهاجرت و جابجایی انسانها در جوامع پیشرفته و صنعتی با کشور های در حال توسعه تمایز آشکاری دارد و چون علت و ماهیت این مهاجرت ها متفاوت بوده است، در نتیجه پیامد ها و تأثیرات متفاوتی را بر جای گذاشته است. مهاجرت در معنای مورد نظر در ایران نیز بعد از اصلاحات ارضی دهه ۱۳۴۰ و در نتیجه تأثیرات آن، تشدید می شود. جابجایی جمعیت و تحرکات مکانی انسانها در ایران سابقه طولانی دارد. قبل از سال ۱۳۰۰ بیشتر جابجایی های جمعیتی مربوط به نقل و انتقال اقوام، ایلات و عشایر بوده است.

مهاجرت از عوامل اصلی تغییر و تحول جمعیت و مهمترین عامل خارجی تغییر تعداد و ساخت جمعیت می‌باشد. به دلیل ماهیت مهاجرت و اینکه پدیده‌ای بین رشته‌ای است، تعاریف متعددی از آن به عمل آمده و هرکس نسبت به حوزه تخصصی و زمینه‌کاری خویش، سعی کرده آنرا تعریف نماید. در فرهنگ دهخدا مهاجرت به معنای «ترک دیار گفتن و در مکان دیگر اقامت کردن» آمده است (دهخدا ۱۳۵۲: ۱۵۹). تروو^۱ (1997) مهاجرت را تغییر محل سکونت دانسته و بطور ساده آن را حرکت از یک محل به محل دیگر تعریف کرده است. مهاجرت‌های بشری از طریق تغییر مکان سکونتگاهی به صورت موقتی و یا همیشگی و برای یک دوره قابل اندازه‌گیری است. برگ^۲ به عنوان مثال به کارگران فصلی اشاره می‌کند (Weinberg 1961:38). لی^۳ (1966:49) تغییرات دائمی و نیمه دائمی در محل سکونت را ملاک اصلی تعریف مهاجرت در نظر گرفته است. کامیر^۴ (1975:36) مهاجرت را به عنوان حرکت افراد یا گروه‌هایی که تمایل به ماندن در مکان جدید برای بعضی دوره‌های زمانی دارند تعریف کرده است. رولان پرسا^۵ برای مهاجرت سه ویژگی در نظر گرفته است: ۱- وجود فاصله مکانی بین دو محل ۲- دائمی یا طولانی بودن مدت اقامت در محل جدید و ۳- وجود فاصله در زمان انجام مهاجرت (زنجانی، ۱۳۸۰: ۶). در این مقاله، "مهاجر فردی است که از سرشماری سال ۱۳۷۵ تا زمان سرشماری ششم در آبان ۱۳۸۵ شهر یا آبادی محل سکونت خود را تغییر داده است." به دلیل فراگیر بودن پدیده مهاجرت مطالعات گسترده‌ای نیز پیرامون آن انجام شده است و هر یک از پژوهشگران و سازمانها بر اساس اهداف و دیدگاههای خود به آن پرداخته‌اند و طبقه‌بندیهای متفاوتی بر حسب دوره‌های زمانی،

1. H.Tervo

2. W.Berg

3. E.S. Lee

4. K. Kameyyer

5. Roland Pressat

مناطق یا کشورهای مبدا و مقصد، انگیزه های مهاجرت، نوع و طبقه افراد مهاجر و پیامدهای مثبت و منفی آن صورت گرفته است. مهاجرت از یک دیدگاه می تواند به دو نوع مهاجرت های داخلی و مهاجرت های بین المللی تقسیم شود. مهاجرت های بین المللی مستلزم عبور از مرزهای بین المللی است (مهاجرت از یک کشور به کشور دیگر)، در حالی که مهاجرت های داخلی در درون مرزهای یک سرزمین انجام می شود و به دو دسته مهاجرت های درون استانی و مهاجرت های بین استانی تقسیم می شود. اگر مهاجرت در درون شهرستان های یک استان انجام گیرد، مهاجرت درون استانی و اگر از یک استان به استان دیگر انجام شود، مهاجرت بین استانی است. مهاجرت های داخلی مشتمل بر چهار گروه؛ مهاجرت از شهر به شهر، مهاجرت از روستا به روستا، مهاجرت از شهر به روستا و مهاجرت از روستا به شهر است.

اهدافی که در این پژوهش دنبال می شود عبارتند از: شناخت جریانهای مهاجرت داخلی: مهاجرت های درون استانی و بین استانی و مهاجرت های روستا-شهر، شهر-شهر، روستا-روستا و شهر-روستا و همچنین شناخت تعداد مهاجران (مهاجران وارد شده، خارج شده و خالص مهاجرتی) در کل کشور و به تفکیک استان.

روش تحقیق

روش تحقیق در این بررسی، تحلیل ثانویه داده های حاصل از «سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران» است. جامعه آماری کسانی هستند که «در فاصله زمانی سرشماری های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، شهر یا آبادی محل اقامت خود را تغییر داده اند.» لازم به ذکر است که کلیه داده های مورد استفاده در جداول و نمودارها، حاصل نتایج سرشماری عمومی میزان نفوس و مسکن ۱۳۸۵ می باشد که توسط مرکز آمار ایران گردآوری شده است. مفاهیم اصلی تحقیق در ذیل تعریف می گردد.

خالص مهاجرت: عبارت است از حاصل تفریق "تعداد افرادی که منطقه مشخصی را طی دوره زمانی معین ترک می‌کنند" (E^1) از "تعداد افرادی که طی همان دوره زمانی وارد منطقه مذکور می‌شوند" (I^1). اگر این دو رقم با هم برابر باشند ($I=E$) خالص مهاجرت برابر با صفر می‌شود. اگر تعداد مهاجران وارد شده بیش از مهاجران خارج شده باشد ($I>E$) این میزان مثبت و چنانچه تعداد مهاجران خارج شده بیش از مهاجران وارد شده باشد ($I<E$) این میزان منفی خواهد بود

$$\text{میزان خالص مهاجرت} = \frac{\text{مهاجران خارج شده} - \text{مهاجران وارد شده}}{\text{جمعیت میان دوره}} \times 1000$$

میزان کل مهاجرت: عبارت است از نسبت مجموع تعداد کل مهاجران وارد شده و خارج شده از یک منطقه در یک دوره زمانی به تعداد کل جمعیت آن منطقه در میانه دوره زمانی مذکور.

$$\text{میزان کل مهاجرت} = \frac{\text{مهاجران خارج شده} + \text{مهاجران وارد شده}}{\text{جمعیت میان دوره}} \times 1000$$

نسبت مهاجرت: عبارت است از نسبت تعداد خالص مهاجران یک منطقه طی دوره زمانی معین به حاصل تفریق تعداد مرگ و میرها از تعداد تولدهای آن منطقه طی دوره زمانی مذکور. این شاخص سهم مهاجرت را نسبت به افزایش طبیعی جمعیت (موالید و مرگ و میر) در تغییرات حجم جمعیت نشان می‌دهد.

$$\text{نسبت مهاجرت} = \frac{\text{تعداد خالص مهاجران}}{\text{تعداد فوت شدگان} - \text{تعداد موالید}} \times 1000$$

¹ . Emigration

² . Immigration

ادبیات تحقیق

نخستین تبیین نظری درباره قانونمندیهای مهاجرت توسط ارنست جورج راونشتاین تحت عنوان قوانین مهاجرت مطرح شد که طی دو مقاله در سالهای ۱۸۸۵ و ۱۸۸۹ به چاپ رسید. وی برای اولین بار استدلال کرد که مهاجرت اتفاقی نیست، بلکه قانونی خاص بر آن حاکم است. در زیر قوانینی را که راونشتاین درباره آن بحث کرده ارائه می شود.

۱- مهاجرت و مسافت: اکثر مهاجران فواصل کوتاه را طی می کنند و با طولانی تر شدن فاصله بین مبدا و مقصد دو گرایش ضمنی در مهاجران پدید می آید؛ الف- استقرار در نقاط شهری بویژه شهرهای بزرگ ب- مهاجرت به سوی قطبهای صنعتی تجاری.

۲- مهاجرت مرحله ای: مهاجرت از روستا به شهرهای نزدیکتر و کوچکتر و سپس به شهرهای بزرگ می باشد.

۳- جریان و ضد جریان: همانطور که مهاجرت بیشتر از نقاط روستائی به شهر می باشد، یک جریان وارونه ای نیز از نقاط شهری به روستائی وجود دارد که به همین دلیل مجموع مهاجرتهاى انجام گرفته بین این نقاط همواره بیش از موازنه مهاجرتی بین آن نقاط است.

۴- اختلاف روستا - شهری در تمایل به مهاجرت: در این قانون اهالی شهر نسبت به اهالی نواحی روستایی کمتر اقدام به مهاجرت می کنند. از این رو در مهاجرتهاى داخلی خالص مهاجرت روستا به شهر بیشتر است.

۵- ارتباطات و تکنولوژی و تاثیر آن بر مهاجرت: هرچه ارتباطات و تکنولوژی گسترش یابد مهاجرت افزایش می یابد.

۶- غلبه انگیزه اقتصادی: با در نظر گرفتن سایر عوامل، عامل اقتصادی مهمترین برانگیزنده مهاجرتها است.

۷- درجائی که مسافت کوتاه باشد مهاجرت زنان بیشتر است.

در مجموع در ارزیابی قوانین ذکر شده از راونشتاین باید گفت که علی‌رغم انتقادات واردآمده در این زمینه بر وی، در واقع ایستادگی این قوانین نقطه آغازی برای کار در نظریه های مهاجرت بوده است (لهسانی زاده ۱۳۶۸). در مدل جاذبه و دافعه^۱ نیز اختلافات توسعه و سطح زندگی میان مراکز مهاجر فرست و مهاجر پذیر سبب دفع از منطقه و جذب به سوی منطقه‌ای دیگر می‌گردد. در این مدل فاصله جغرافیایی بسیار حائز اهمیت بوده و هر چه مسافت کمتر باشد مهاجرت بیشتر انجام می‌شود (Cliggett 2000).

از مطالعات انجام گرفته در زمینه مهاجرت داخلی کشور می‌توان به مطالعه «مهاجرت‌های استانی (۷۵-۱۳۶۵) براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵» اشاره کرد. این مطالعه توسط مرکز آمار ایران (۱۳۷۷) صورت گرفته که مهمترین نتایج آن به شرح ذیل است. در فاصله سالهای ۷۵-۱۳۶۵ تعداد ۸۷۱۸۷۷۰ نفر در کشور جابجا شده‌اند و یا از خارج کشور وارد شده‌اند. از این تعداد، محل اقامت قبلی ۸۴۳۵۸۶۵ نفر داخل کشور و ۲۳۸۳۳۱ نفر خارج از کشور بوده است و ۴۴۵۷۴ نفر (۵٪ درصد) نیز محل اقامت قبلی خود را اظهار نکرده‌اند. از مجموع ۸۴۳۵۸۶۵ نفر مهاجرانی که طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، ۲۹۳۹۹۲۱ نفر در بین استانهای کشور و ۵۴۹۵۹۴۴ نفر در داخل استانهای محل زندگی خود جابجا شده و محل سکونت جدید انتخاب کرده‌اند. از مجموع ۲۹۳۹۹۲۱ نفر مهاجرانی که طی سالهای ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ در بین استانهای کشور جابجا شده‌اند، بیشترین تعداد به استان تهران با ۸۳۷۳۷۰ نفر و کمترین آن به استان چهارمحال و بختیاری با ۱۳۹۹۹ نفر وارد و ساکن شده‌اند. بررسی استانهای کشور از نظر مهاجرپذیری و مهاجرفرستی نشان داد که در سال ۱۳۷۵، ۶ استان از ۲۶ استان کشور به ترتیب استانهای تهران، اصفهان، خوزستان، قم، سمنان و یزد مهاجرپذیر بوده‌اند، یعنی

^۱ . Pull & Push Model

رقم خالص مهاجرت در آنها مثبت است. درحالیکه ۲۰ استان دیگر مهاجرفرست بوده‌اند یعنی رقم خالص مهاجرت در آنها منفی است.

قرخلو و حبیبی (۱۳۸۴) با توجه به داده‌های آماری موجود در زمینه مهاجرت داخلی به چگونگی جریانات مهاجرتی داخل کشور طی دوره‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ پرداخته‌اند که در ذیل به آنها اشاره می‌شود. در سرشماری سال ۱۳۳۵ که محدوده‌های سیاسی کشور شامل ۱۳ استان بوده است و تعداد مهاجران بالغ بر ۲ میلیون نفر (۱۱ درصد کل جمعیت) اعلام شد. از مجموع مهاجران این دهه بالغ بر ۴۴ درصد کل مهاجران جذب استان مرکزی شده‌اند. علاوه بر این موازنه مهاجرتی استان کردستان و آذربایجان غربی به علت نیروهای نظامی و اهمیت مرزی آن مثبت بوده و بقیه استان‌های کشور مهاجرفرست بوده‌اند. وزن نسبی مهاجران در جمعیت استان که شاخص جمعیت جهت شناسایی آمادگی مناطق و ظرفیت مهاجرپذیری است در استان مرکزی به گونه‌ای است که ۸۰ درصد مهاجران استان گیلان، ۸۵ درصد استان مازندران و ۶۰ درصد مهاجران استان آذربایجان شرقی را به خود جذب نموده است. نکته قابل توجه این دهه تفاوت ترکیب سنی مهاجران با کل جمعیت است بطوریکه بالغ بر ۴۲ درصد جمعیت کشور را افراد خردسال و زیر ۱۵ سال تشکیل می‌دادند. این نسبت در مورد مهاجران به ۲۲ درصد می‌رسد و حاکی از مهاجرت افراد واقع در سنین کار و فعالیت نسبت به دیگر ترکیب‌های سنی می‌باشد.

در سرشماری ۱۳۴۵ تعداد استان‌های کشور از ۱۳ استان به ۲۱ استان افزایش یافت و تعداد مهاجران از ۲ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ به ۳/۲ میلیون نفر در سال ۱۳۴۵ (۱۳/۱ درصد کل جمعیت) رسید. با این وجود از جمعیت استان‌های مرکزی، خوزستان و مازندران برتریب ۳۴، ۲۰، و ۱۶ درصد مهاجر بوده‌اند. این شاخص در استان‌های چهارمحال و بختیاری، همدان و ایلام کمترین میزان را داشته است. بعبارتی می‌توان گفت مهمترین نقطه کانونی و قطب مهاجرپذیر

کشور استان مرکزی بود که به علت قرار گرفتن استان فعلی تهران در محدوده آن بالغ بر ۶۷ درصد مهاجران کل کشور را به خود جذب نموده است. نکته قابل توجه دیگر تغییر نقش استان مازندران در نظام مهاجرتی کشور بوده از شکل یک استان مهاجرفرست در دهه ۱۳۳۵ به یک استان مهاجرپذیر در سال ۱۳۴۵ تغییر نقش می‌یابد.

در سال ۱۳۵۵ بر اساس داده‌های آماری رسمی کشور از جمعیت ۳۳ میلیون نفری کشور بالغ بر ۲۵ میلیون نفر بومی محل سکونت خود بوده (۷۶/۸ درصد) و ۷/۶ میلیون نفر (۲۲/۶ درصد) نیز حداقل یک بار محل سکونت خود را تغییر داده‌اند. دقت در ارقام فوق بیانگر رشد ۲/۳۶ برابری مهاجران این دهه نسبت به دهه قبل می‌باشد. دو استان مرکزی با ۳۵ درصد و خوزستان با ۲۳/۴ درصد به عنوان دو قطب عمده مهاجرپذیر کشور عمل نموده و سایر استان‌ها به عنوان مهاجرفرست مطرح بوده‌اند. آمارهای مهاجرتی استانهای کشور نشان می‌دهد که استان‌های آذربایجان شرقی، همدان، گیلان، خراسان و اصفهان مهاجرفرست‌ترین استان‌ها بوده‌اند.

در سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵ روند تحولات جمعیتی در مقایسه با ادوار پیشین بصورت متفاوتی ظاهر می‌گردد. همراه با رشد بسیار زیاد جمعیت، تعداد مهاجران نیز به رقم ۱۱ میلیون نفر (حدود ۲۲ درصد کل جمعیت) می‌رسد. از سال ۱۳۵۵ به بعد به علت گشایش دفاتر برنامه‌ریزی در سطح استان‌ها مراکز جذب جمعیتی محدودی در سطح کشور و در بعضی مراکز استان‌ها ایجاد می‌گردد و مهاجران داخلی سمت و سوی درون استانی می‌گیرند. یعنی مراکز استان‌ها در سطح خود به صورت جاذب جمعیت و در سطح ملی دافع و مهاجرفرست می‌گردند. همچون دهه‌های گذشته استان تهران بالاترین نسبت مهاجران را با ۳۸/۹ درصد به خود اختصاص می‌دهد و استان چهارمحال و بختیاری در پایین‌ترین مرتبه قرار می‌گیرد. شرایط جنگی حاکم بر این دهه و

حضور مهاجران افغانی در کشور و بویژه استان خراسان، نسبت افراد مهاجر را بالا برده است. چنین شرایطی را می‌توان برای استان خوزستان تا اندازه‌ای صادق دانست چرا که این استان در دهه‌های گذشته از مهاجرپذیرترین استان‌های کشور بوده است. الگوی مهاجرتی درون استانی نیز مشابه نبوده، به طوری که در استان تهران تنها ۹/۳ درصد از مهاجران وارد شده به استان از شهرستان‌های استان تهران بوده‌اند حال آنکه این شاخص در استان کردستان به ۷۸ درصد می‌رسد.

در سال ۱۳۷۵ بررسی جریان‌های مهاجرتی حاکی از آن است که تعداد کل مهاجران به ۱۳/۵ درصد کل جمعیت کشور افزایش (حدود ۸ میلیون نفر) یافته است. الگوی غالب مهاجرت‌ها برون استانی بوده که آن هم در نواحی شهری انجام گرفته است به طوری که محل اقامت قبلی ۲۹ درصد از مهاجران در نواحی شهری دیگر استان‌ها، ۲۱/۲ درصد در نواحی شهری شهرستان‌های همین استان و ۱۴/۱ درصد آنان مهاجران داخل شهرستان (جمعاً ۶۴/۳ درصد) بوده است. این مهاجرت‌ها که نوع جدیدی از مهاجرت‌های کشوری و از شهر به شهر بوده از نظر ماهیت نیز اهمیت دارد، چرا که این مهاجران از لحاظ آمال و آرزوها، نیازها و خواسته‌ها و سایر زمینه‌ها متفاوت از مهاجران روستایی می‌باشند. عواملی چون مهاجرت‌های فامیلی، ازدواج، شغل‌های موقت و فصلی، بهره‌برداری‌های متراکم از منابع طبیعی، معادن و غیره موجب نوعی از مهاجرت‌ها با عنوان روستا به روستا شده که حدود ۱۰ درصد کل مهاجران کشور را شامل می‌شود.

جریان‌های مهاجرت داخلی کشور طی دهه ۸۵-۱۳۷۵

در فاصله سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ مجموعاً ۱۲۱۴۸۱۴۸ نفر در داخل کشور جابجا شده‌اند. از این تعداد، محل اقامت قبلی ۱۱۷۸۳۷۷۲ نفر (۹۷ درصد) داخل کشور و ۲۶۰۴۹۵ نفر (۲/۱۴ درصد) خارج از کشور بوده و همچنین ۱۰۳۸۸۱

نفر (۰/۸۶ درصد) محل اقامت قبلی خود را اظهار نکرده‌اند. از مجموع ۱۲۱۴۸۱۴۸ نفر که محل اقامت خود را تغییر داده‌اند، ۸۹۹۹۷۰۹ نفر (۷۴/۱ درصد) در نقاط شهری ساکن شده و سایر مهاجران (۳۱۴۸۴۳۹ نفر) وارد نقاط روستایی شده‌اند.

نمودار شماره ۱، مهاجران جابجا شده در داخل کشور و استان‌ها را بر حسب جهت مهاجرت طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ نشان می‌دهد. بر این اساس از مجموع ۱۱۷۸۳۷۷۲ نفر که محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، ۶۳۸۵۶۶۵ نفر (۵۴ درصد) از شهر به شهر، ۲۳۳۰۰۵۴ نفر (۲۰ درصد) از روستا به شهر، ۱۰۶۴۰۴۲ نفر (۹ درصد) از روستا به روستا و ۲۰۰۴۰۱۲ نفر (۱۷ درصد) از شهر به روستا مهاجرت کرده‌اند. استان‌های تهران و قم با ۷۰ درصد بیشترین و استان کهگیلویه و بویراحمد با ۲۹ درصد کمترین نسبت مهاجرت‌های شهر به شهر را در بین استان‌های کشور داشته‌اند. در مهاجرت‌های روستا به شهر، استان کهگیلویه و بویراحمد با ۳۴ درصد و استان‌های مازندران و خوزستان با ۱۵ درصد کمترین نسبت را دارند. استان کهگیلویه و بویراحمد با ۲۳ درصد و استان قم با ۱ درصد بترتیب بیشترین و کمترین نسبت مهاجرت‌های روستا به روستا را داشته‌اند. همچنین در زمینه مهاجرت‌های شهر به روستا، استان‌های مازندران و بوشهر با ۲۷ درصد و استان قم با ۵ درصد بترتیب بیشترین و کمترین نسبت را دارند.

از مجموع افراد که طی دهه‌ی ۸۵-۱۳۷۵ محل اقامت خود را در داخل کشور تغییر داده‌اند، ۴۷۷۴۰۴۱ نفر (۴۱ درصد) در بین استان‌های کشور و ۷۰۰۹۷۳۱ نفر (۵۹ درصد) در داخل استان‌های محل اقامت خود جابجا شده‌اند. از مجموع مهاجرت‌هایی که در داخل استان‌ها صورت گرفته است، محل اقامت قبلی ۳۸۹۸۰۴۲ نفر (۵۶ درصد) شهرستان محل سرشماری و ۳۱۱۱۶۸۹ نفر (۴۴ درصد) در سایر شهرستان‌های استان بوده‌است. نمودار شماره ۳ نشان

می دهد که استان قم بیشترین مهاجران بین استانی (۸۳/۴ درصد) و کمترین مهاجران درون استانی (۱۶/۶ درصد) را داشته و استان کهگیلویه و بویراحمد بیشترین مهاجران درون استانی (۷۹/۶ درصد) و کمترین مهاجران بین استانی (۲۰/۴ درصد) را دارد.

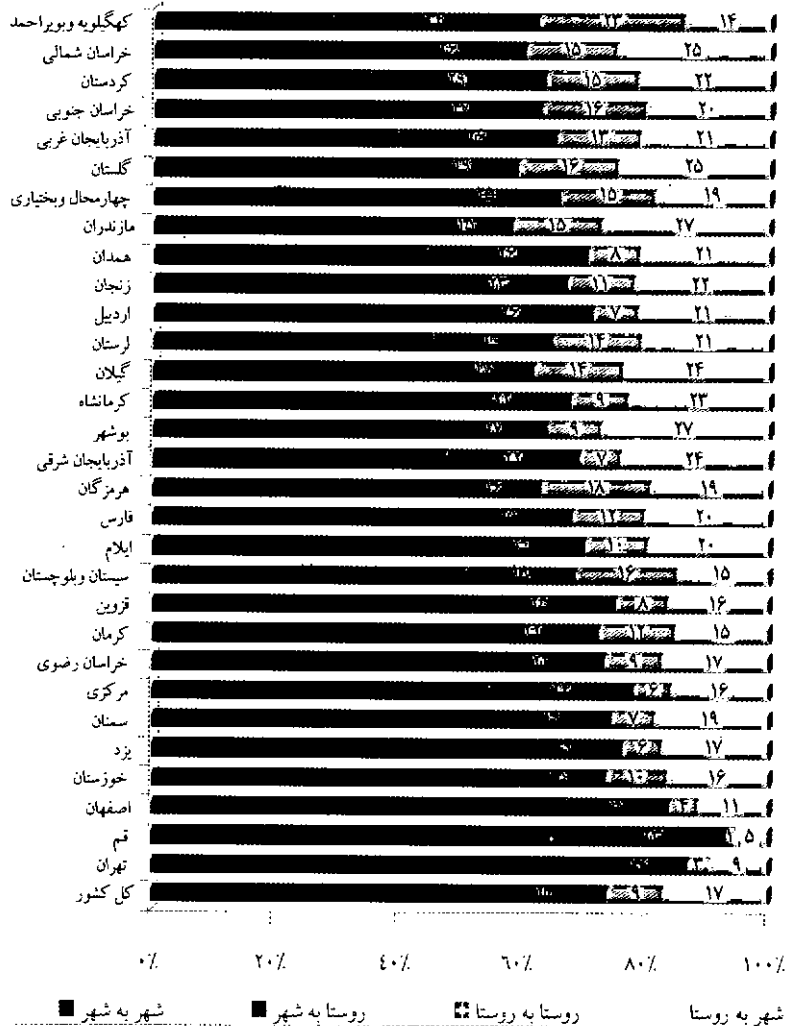
جدول: توزیع مهاجران داخلی کشور بر حسب محل اقامت قبلی، به تفکیک نقاط

شهری و روستایی طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

اظہار نشده	خارج از کشور	شهرستانهای سایر استانها		سایر شهرستانهای استان		شهرستان محل سرشماری		کل	شرح
		آبادی	شهر	آبادی	شهر	آبادی	شهر		
۸۵۸۳۲	۱۹۸۱۵۹	۲۵۵۱۸۶	۳۳۶۱۶۲۶	۴۳۲۵۶۱	۲۰۲۸۳۶۹	۱۴۴۳۳۰۷	۹۹۵۶۵۰	۸۹۹۹۷۰۹	نقاط شهری
۱۸۰۴۹	۶۲۳۳۶	۱۱۷۷۸۰	۸۳۹۴۲۹	۱۲۹۱۹۰	۵۲۱۵۷۰	۸۱۷۰۷۳	۶۴۳۰۱۳	۳۱۴۸۲۳۹	نقاط روستایی

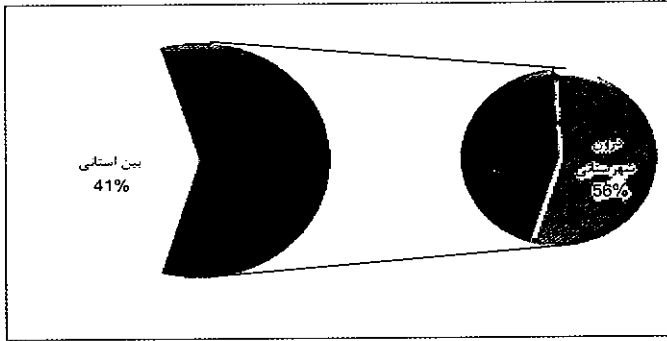
نمودار ۱: توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب جهت مهاجرت، به تفکیک استان طی دوره

۸۵ - ۱۳۷۵

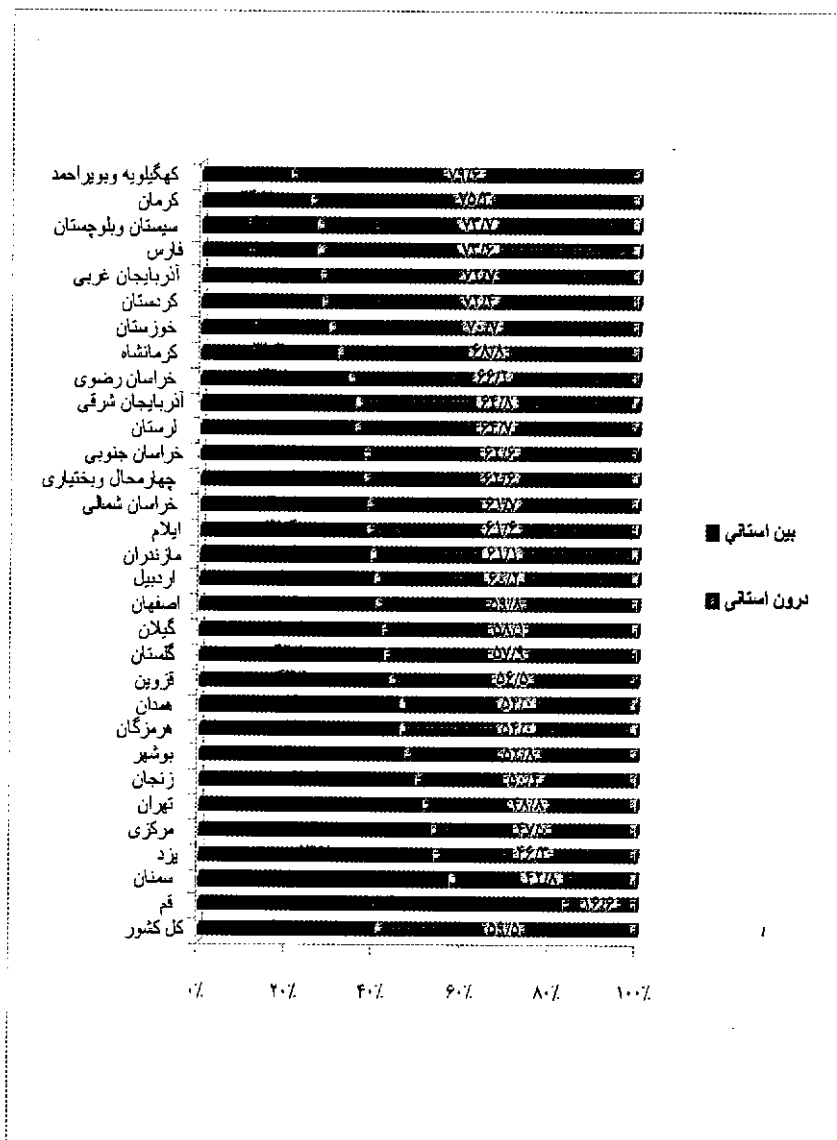
نمودار ۲- توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب تقسیمات کشوری طی

دوره ۸۵-۱۳۷۵

نمودار ۳- توزیع نسبی مهاجران داخلی کشور بر حسب تقسیمات کشوری، به

تفکیک استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ حدود ۴۷۷۴۰۴۶ نفر در بین استان‌های کشور جابجا شده‌اند. همانطور که در جدول شماره ۲ مشخص است، نزدیک به یک سوم از این مهاجرت‌ها (۳۰/۱۳ درصد) به مقصد استان تهران انجام شده است. استان‌های خراسان رضوی، اصفهان، گیلان و مازندران بترتیب پس از استان تهران قرار می‌گیرند. در زمینه مهاجران خارج شده از استان‌ها طی همین دوره، استان تهران با ۱۷/۲۵ درصد در رتبه نخست قرار دارد و پس از این استان، استان‌های آذربایجان شرقی، خوزستان، خراسان رضوی و اصفهان قرار دارند. با توجه به تعداد مهاجران وارد شده و خارج شده از هر استان، خالص مهاجرت استان‌ها محاسبه شده است. بر این اساس استان تهران با ۶۱۵۰۲۷+ نفر و استان آذربایجان شرقی با ۱۴۳۷۳۳- نفر بترتیب بیشترین و کمترین خالص مهاجرت را طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ داشته‌اند. با توجه به اینکه تفاوت سهم جمعیتی استان‌ها از کل جمعیت کشور اثر مستقیمی بر تعداد خالص مهاجرت هر استان دارد، می‌توان اظهار کرد که تعداد خالص مهاجرت شاخص چندان مناسبی برای تبیین وضعیت مهاجرت در استان‌ها محسوب نمی‌شود. لذا برای درک بهتر وضعیت مهاجرت در استان‌ها، میزان خالص مهاجرت، میزان کل مهاجرت و نسبت مهاجرت برای استان‌ها محاسبه شده و در جداول شماره ۲ و ۳ و همچنین نمودارهای شماره ۵، ۴ و ۶ منعکس شده است.

بر اساس محاسبات انجام شده، طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ استان‌های سمنان (۲۴۸)، قم (۲۲۹)، مرکزی (۲۰۷) و بوشهر (۲۰۶) بیشترین و استان‌های کرمان (۸۷)، فارس (۹۰)، سیستان و بلوچستان (۹۹) و آذربایجان شرقی (۱۰۱) کمترین میزان کل مهاجرت را داشته‌اند.

استان تهران با میزان خالص مهاجرت سالیانه ۵/۱۸+ بیشترین میزان خالص مهاجرت را طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ داشته و استان‌های یزد (۴/۳۷+)، قم (۲/۴۶+) و بوشهر (۱/۹۱+) پس از استان تهران قرار دارند. همچنین طی همین دوره استان کرمانشاه با رقم ۶/۵۱- کمترین میزان خالص مهاجرت را داشته و استان‌های همدان

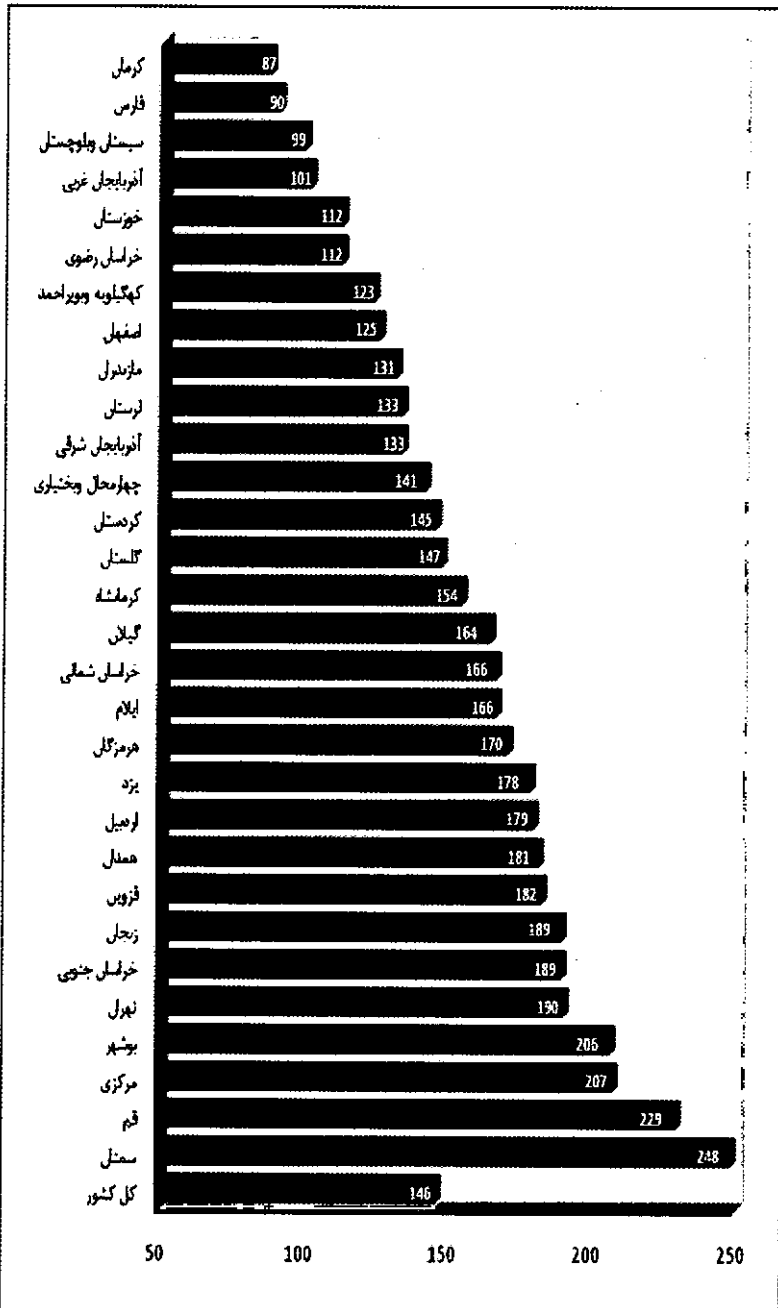
(۵/۲۹-)، اردبیل (۴/۶۲-)، کردستان (۴/۲۳-) و لرستان (۴/۱۷-) پس از استان کرمانشاه قرار می‌گیرند.

به منظور نشان دادن سهم مهاجرت نسبت به موالید و مرگ و میر در تغییرات حجم جمعیت، نسبت مهاجرت شاخص مناسبی است. طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ بیشترین مقدار این شاخص مربوط به استان سمنان (۹۳۹) می‌باشد و پس از آن استان‌های تهران (۵۲۰)، یزد (۳۷۶)، گیلان (۳۵۶) و قم (۳۴۰) قرار دارند. کمترین مقدار هم بترتیب به استان‌های کرمانشاه (۵۸۷-)، همدان (۵۱۱-)، آذربایجان شرقی (۴۴۷-)، اردبیل (۴۱۴-) و کردستان (۳۳۵-) اختصاص دارد. بنابراین در استان سمنان به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت که بطور طبیعی به جمعیت استان افزوده می‌شود ۹۳۹ نفر نیز از طریق مهاجرت به جمعیت استان افزوده می‌شود. این در حالی است که به ازای هر ۱۰۰۰ نفر جمعیت که بطور طبیعی به جمعیت استان کرمانشاه افزوده می‌شود، ۵۸۷ نفر از جمعیت استان به واسطه مهاجرت کاسته می‌شود. نقش مهاجرت نسبت به موالید و مرگ و میر در تغییرات جمعیت استان‌های خراسان، هرمزگان و قزوین تا حدودی بی‌تأثیر بوده است.

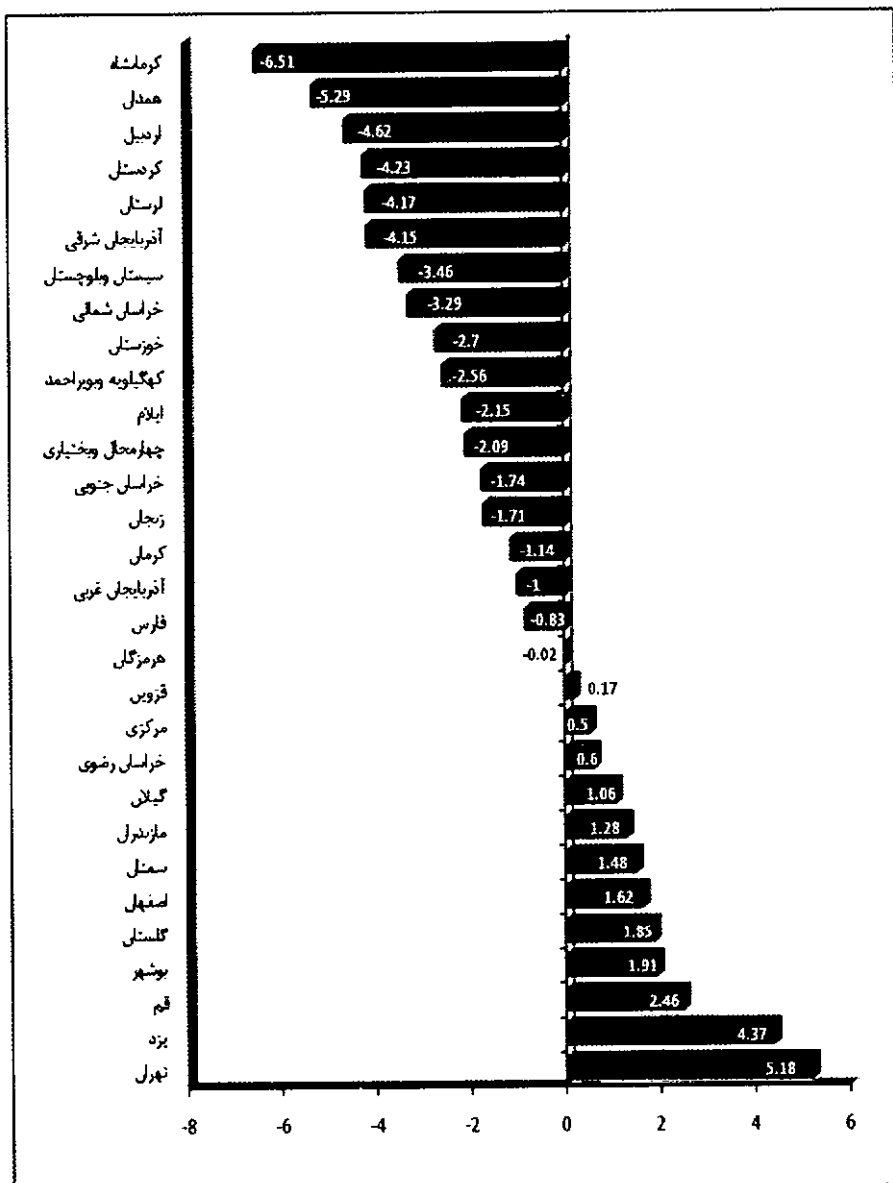
جدول ۲: جمعیت میان دوره و مهاجران داخلی وارد شده و خارج شده استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

میزان کل مهاجرت (طی دوره)	میزان خالص مهاجرت (سالانه)	خالص مهاجرت		مهاجران خارج شده		مهاجران وارد شده		جمعیت میان دوره	شرح
		طی دوره	سالانه	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۱۳۳	-۴,۱۵	-۱۳۳۷۳	-۱۳۳۷۳	۶,۳۳	۳۰۲۱۵۷	۳,۳۲	۱۵۸۲۲۴	۳۳۶۲۴۹۸	آذربایجان شرقی
۱۰۱	-۱,۰۰	-۲۶۸۲	-۲۶۸۱۹	۳,۱۱	۱۳۸۲۴۲	۲,۵۵	۱۲۱۶۳۳	۲۳۸۳۸۹۰	آذربایجان غربی
۱۷۹	-۴,۶۲	-۵۵۳۹	-۵۵۳۹۲	۲,۸۲	۱۳۳۷۳۳	۱,۶۶	۷۹۳۳۱	۱۱۹۸۰۸۳	اردبیل
۱۲۵	۱,۶۲	۶۸۶۲	۶۸۶۳۳	۴,۸۵	۲۳۱۳۲۰	۶,۳۸	۲۹۹۹۳۳	۲۳۲۱۲۵۶	اصفهان
۱۶۶	-۲,۱۵	-۱۱۱۴	-۱۱۱۳۶	۱,۰۱	۳۸۲۳۸	۰,۷۸	۳۷۲۹۲	۵۱۶۳۸۷	ایلام
۲۰۶	۱,۹۱	۱۵۵۸	۱۵۵۸۰	۱,۵۹	۷۶۰۱۶	۱,۹۲	۹۱۵۹۶	۸۱۲۴۷۱	بوشهر
۱۹۰	۵,۱۸	۶۱۵۰۳	۶۱۵۰۲۷	۱۷,۲۵	۸۱۳۳۷۹	۳۰,۱۳	۱۳۳۸۴۰۶	۱۱۸۸۳۱۶۶	تهران
۱۴۱	-۲,۰۹	-۱۶۹۳	-۱۶۹۳۳	۱,۳۷	۶۵۶۳۸	۱,۰۲	۳۸۷۰۵	۸۰۴۵۳۹	چهارمحال
۱۸۹	-۱,۷۴	-۱۰۲۱	-۱۰۲۰۵	۱,۲۷	۶۰۳۴۹	۱,۰۵	۵۰۲۴۴	۵۸۵۹۵۱	خراسان جنوبی
۱۱۲	۰,۶۰	۳۰۸۵	۳۰۸۵۴	۵,۷۵	۲۷۲۳۵۱	۶,۲۰	۳۰۵۳۰۵	۵۱۵۶۴۹۱	خراسان رضوی
۱۶۶	-۳,۲۹	-۲۵۳۸	-۲۵۳۸۱	۱,۶۱	۷۶۸۶۵	۱,۰۸	۵۱۳۸۲	۷۷۲۱۰۹	خراسان شمالی
۱۱۲	-۲,۷۰	-۱۰۸۲۱	-۱۰۸۲۱۲	۵,۸۴	۲۷۸۶۶۲	۳,۵۷	۱۷۰۳۵۰	۴۰۱۰۸۷۶	خوزستان
۱۸۹	-۱,۷۱	-۱۵۹۶	-۱۵۹۵۵	۲,۰۱	۹۶۰۸۷	۱,۶۸	۸۰۱۳۲	۹۳۳۷۴۶	زنجان
۲۴۸	۱,۳۸	۸۰۶	۸۰۶۳	۱,۳۳	۶۳۷۱۵	۱,۵۰	۷۱۷۷۸	۵۲۵۵۹۵	سمنان
۹۹	-۳,۳۶	-۷۱۳۳	-۷۱۳۳۲	۲,۸۹	۱۳۸۱۲۴	۱,۲۰	۶۶۷۹۲	۲۰۶۲۱۶۱	سیستان
۹۰	-۰,۸۳	-۳۳۸۵	-۳۳۸۴۶	۴,۱۸	۱۹۹۵۴۰	۳,۳۷	۱۶۵۶۹۴	۴۰۷۶۹۵۷	فارس
۱۸۲	۰,۱۷	۱۸۲	۱۸۲۴	۱,۹۹	۹۲۹۳۴	۲,۰۳	۹۶۷۵۸	۱۰۵۵۷۲۹	قزوین
۲۲۹	۲,۳۶	۲۳۲۱	۲۳۲۰۶	۲,۰۴	۹۷۳۸۲	۲,۵۳	۱۲۰۶۸۸	۹۴۹۸۹۱	قم
۱۲۵	-۲,۳۳	-۵۸۸۹	-۵۸۸۸۹	۲,۷۳	۱۳۰۳۸۲	۱,۵۰	۷۱۴۹۳	۱۳۹۳۳۷۰	کردستان
۸۷	-۱,۱۴	-۲۶۶۴	-۲۶۶۴۴	۲,۳۹	۱۱۴۰۷۱	۱,۸۳	۸۷۳۳۷	۲۳۳۸۳۷۱	کرمان
۱۵۴	-۶,۵۱	-۱۱۹۱۳	-۱۱۹۱۳۸	۴,۱۹	۱۹۹۹۴۷	۱,۶۹	۸۰۸۱۹	۱۸۳۸۹۹۱	کرمانشاه
۱۲۳	-۲,۵۶	-۱۵۱۱	-۱۵۱۱۰	۰,۹۲	۳۳۷۵۷	۰,۶۰	۲۸۶۳۷	۵۸۹۳۳۸	کهگیلویه
۱۳۷	۱,۸۵	۳۸۱۳	۳۸۱۳۹	۲,۰۴	۹۷۶۱۳	۲,۶۳	۱۲۵۷۲۲	۱۵۲۱۶۸۸	گلستان
۱۶۲	۱,۰۶	۲۴۶۸	۲۴۶۸۰	۳,۷۲	۱۷۷۷۰۵	۴,۲۴	۲۰۳۳۸۵	۳۳۳۳۳۷۹	گیلان
۱۳۳	-۲,۱۷	-۶۸۷۹	-۶۸۷۹۰	۳,۰۱	۱۴۳۹۲۱	۱,۵۷	۷۵۱۳۱	۱۶۵۰۳۸۱	لرستان
۱۳۱	۱,۳۸	۳۵۳۴	۳۵۳۴۴	۳,۲۲	۱۶۳۰۷۶	۴,۱۶	۱۹۸۵۲۰	۲۷۶۲۲۲۰	مازندران
۲۰۷	۰,۲۹	۶۲۷	۶۲۶۸	۲,۷۳	۱۳۰۳۵۳	۲,۸۶	۱۳۶۶۲۱	۱۲۹۰۰۳۵	مرکزی
۱۷۰	-۰,۰۲	-۲۲	-۲۲۳	۲,۱۹	۱۰۳۷۳۵	۲,۱۹	۱۰۴۴۹۲	۱۲۳۳۹۱۵	هرمزگان
۱۸۱	-۵,۲۹	-۸۹۵۰	-۸۹۵۰۴	۴,۱۴	۱۹۷۸۴۶	۲,۳۷	۱۰۸۱۳۲	۱۶۹۰۶۱۲	همدان
۱۷۸	۴,۳۷	۳۹۲۵	۳۹۲۵۴	۱,۲۷	۶۰۴۲۸	۲,۰۹	۹۹۷۸۲	۹۰۰۶۱۰	بزد

نمودار ۴: میزان کل مهاجرت در استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

نمودار ۵- میزان خالص مهاجرت سالانه استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

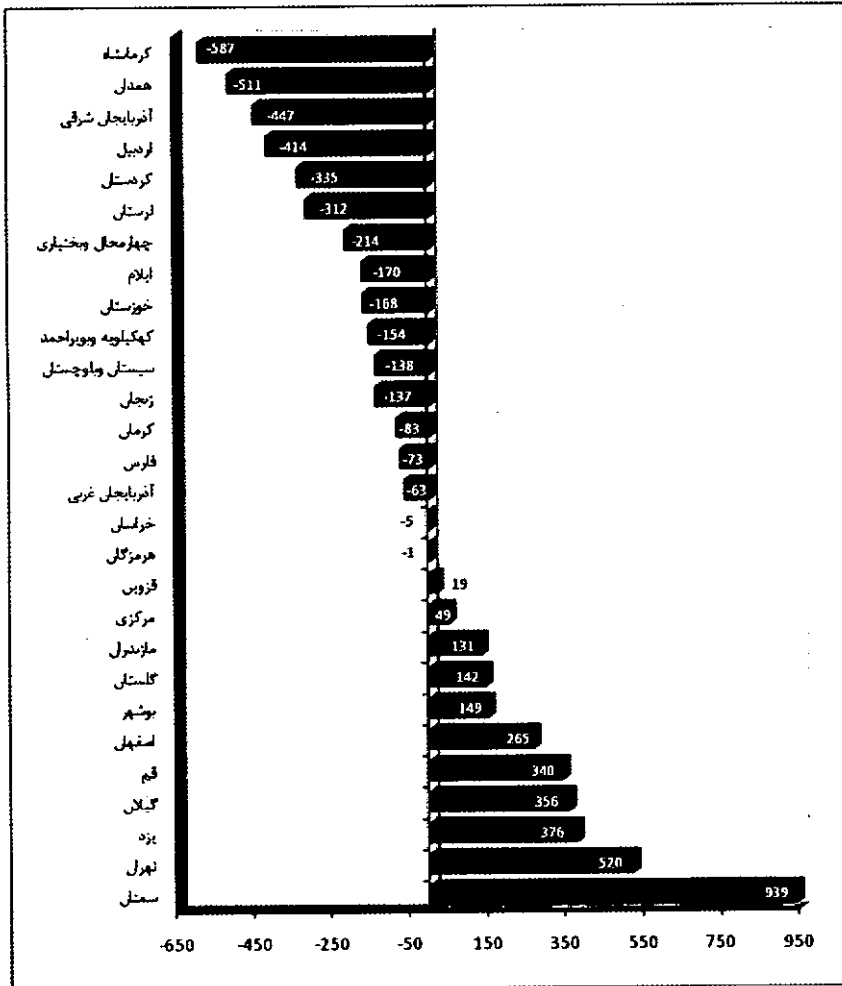
جدول ۳: ولادت، فوت و خالص مهاجرت استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

استان	ولادت*	فوت*	تفاوت	خالص مهاجرت	نسبت مهاجرت
کل کشور	۱۱۶۵۹۲۳۷	۴۰۹۰۱۵۰	۷۵۶۹۰۸۷	-	-
آذربایجان شرقی	۶۰۲۰۰۹	۲۸۰۲۱۴	۳۲۱۷۹۵	-۱۴۳۷۳۳	-۴۴۷
آذربایجان غربی	۵۷۰۱۶۱	۱۴۶۴۲۱	۴۲۳۷۴۰	-۲۶۸۱۹	-۶۳
اردبیل	۲۳۶۶۹۹	۱۰۲۸۵۸	۱۳۳۸۴۱	-۵۵۳۹۲	-۲۱۴
اصفهان	۶۲۰۸۴۴	۳۶۲۰۲۲	۲۵۸۸۲۲	۶۸۶۲۳	۲۶۵
ایلام	۸۸۸۱۲	۲۳۲۵۲	۶۵۵۶۰	-۱۱۱۱۳۶	-۱۷۰
بوشهر	۱۴۴۹۹۹	۴۰۵۵۰	۱۰۴۴۴۹	۱۵۵۸۰	۱۴۹
تهران	۱۷۲۵۵۴۷	۵۴۲۰۰۳	۱۱۸۳۵۴۴	۶۱۵۰۲۷	۵۲۰
چهارمحال و بختیاری	۱۷۰۶۵۲	۹۱۳۴۵	۷۹۳۰۷	-۱۶۹۳۳	-۲۱۴
خراسان**	۱۲۹۶۳۴۳	۳۹۴۵۵۰	۹۰۱۷۹۳	-۴۷۳۲	-۵
خوزستان	۸۴۰۷۱۱	۱۹۵۶۸۵	۶۴۵۰۲۶	-۱۰۸۲۱۲	-۱۶۸
زنجان	۱۶۵۳۴۹	۴۹۲۱۳	۱۱۶۱۳۶	-۱۵۹۵۵	-۱۳۷
سمنان	۸۱۴۶۸	۷۳۸۸۱	۸۵۸۷	۸۰۶۳	۹۲۹
سیستان و بلوچستان	۶۳۹۶۶۵	۱۲۳۰۰۰	۵۱۶۶۶۵	-۷۱۳۳۲	-۱۳۸
فارس	۶۷۷۵۸۷	۲۱۶۶۳۳	۴۶۰۹۵۴	-۳۳۸۴۶	-۷۳
قزوین	۱۷۳۴۷۷۹	۷۴۹۶۹	۹۸۵۱۰	۱۸۲۴	۱۹
قم	۱۵۹۷۸۷	۹۰۹۶۹	۶۸۸۱۸	۲۳۴۰۶	۳۴۰
کردستان	۲۵۱۸۹۵	۷۵۹۲۲	۱۷۵۹۷۳	-۵۸۸۸۹	-۳۳۵
کرمان	۴۸۰۶۴۵	۱۶۰۰۸۶	۳۲۰۵۵۹	-۲۶۶۴۴	-۸۳
کرمانشاه	۳۲۶۱۹۹	۱۲۳۲۹۷	۲۰۲۹۰۲	-۱۱۹۱۲۸	-۵۸۷
کهگیلویه و بویراحمد	۱۲۹۴۲۳	۳۱۱۲۷	۹۸۲۹۶	-۱۵۱۱۰	-۱۵۴
گلستان	۲۸۹۱۷۷	۹۱۷۴۹	۱۹۷۴۲۹	۲۸۱۲۹	۱۴۲
گیلان	۳۳۸۲۱۲	۲۶۸۸۷۷	۶۹۹۳۵	۲۴۶۸۰	۳۵۶
لرستان	۳۳۰۷۴۱	۱۱۰۵۳۵	۲۲۰۲۰۶	-۶۸۷۹۰	-۳۱۲
مازندران	۴۱۷۵۳۹	۱۴۷۹۰۵	۲۶۹۶۳۴	۳۵۲۴۴	۱۳۱
مرکزی	۱۹۴۱۹۰	۶۶۷۲۶	۱۲۷۴۶۴	۶۲۶۸	۴۹
هرمزگان	۲۸۲۷۱۳	۶۳۸۴۳	۲۱۹۸۸۰	-۲۴۳	-۱
همدان	۲۷۷۲۶۸	۱۰۲۱۰۰	۱۷۵۱۶۸	-۸۹۵۰۴	-۵۱۱
یزد	۱۴۷۱۲۳	۴۲۴۲۹	۱۰۴۶۹۴	۳۹۳۵۴	۲۷۶

* سازمان ثبت احوال کشور- ۱۳۸۶

** با توجه به ایجاد سه استان خراسان رضوی، شمالی و جنوبی در سال ۱۳۸۳ و عدم ارائه اطلاعات ثبت موالید و فوت بتفکیک این سه استان از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۲، اطلاعات این استان‌ها در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵ در استان خراسان منظور شده است.

نمودار ۶- نسبت مهاجرت در استان‌های کشور طی دوره ۸۵-۱۳۷۵

نتیجه گیری

طی دهساله ۸۵-۱۳۷۵ حدود ۱۶/۷ درصد جمعیت کشور ایران در داخل قلمرو حکومتی کشور جابجا شده اند. این درصد نسبت به دوره ۷۵-۱۳۶۵ (۱۴ درصد) ۲/۷ درصد افزایش داشته است. این امر شدت یافتن جریانهای مهاجرت داخلی را در دهه اخیر نسبت به دهه قبل نشان می دهد.

در جامعه کنونی ما که حدود یک ششم جمعیت آن جریان مهاجرت را تجربه کرده اند و نیز به نوعی اکثریت خویشان، دوستان و آشنایان این افراد مهاجر نیز درگیر این جریانهای مهاجرت بوده اند، می توان گفت که مهاجرت بعنوان یک واقعه اجتماعی مهم مطرح است. واقعه اجتماعی که به دلیل عمومیت داشتنش با سایر وقایع اجتماعی دیگر در ارتباط بوده و حالت تأثیرگذار و تأثیرپذیر با آنها دارد.

از جمله ویژگیهای مهاجرت داخلی کشور ایران در دوره مورد بررسی جهت دار شدن این جریان از مهاجرتهای درون استانی به مهاجرتهای بین استانی است. در سال ۱۳۷۵ حدود ۳۵ درصد از مهاجرتهای داخلی در بین استانهای کشور و بقیه در درون استانها صورت گرفته بود در صورتیکه در سال ۱۳۸۵ سهم مهاجرتهای بین استانی به ۴۱ درصد افزایش یافته است. تغییر در درصدهای یاد شده اهمیت یافتن جابجاییهای با مسافت بیشتر را نسبت به مسافت کوتاهتر نشان می دهد. به نظر می رسد که منافع حاصل از مهاجرت (از جمله اشتغال و تحصیل) برای افراد از درون استانها به بیرون استانها منتقل شده است، به همین خاطر است که افراد منافع مهاجرت را به هزینه های آن ترجیح می دهند. مسلم است که هزینه های مهاجرت در مهاجرتهای بین استانی به مراتب بیشتر از مهاجرتهای درون استانی است. باتوجه به هزینه های مهاجرت و اصل مهاجرت و مسافت راونشتاین است که در اکثر مهاجرتهای بین استانی مهاجران استانهای همجوار را برای مهاجرت برمی گزینند. در مهاجرتهای بین

استانی سرشماری ۱۳۸۵ بیشترین مهاجران وارد شده و خارج شده استانها (با در نظر نگرفتن استان تهران) از استانهای همجوار بوده اند. این امر با نظریه جاذبه و دافعه نیز قابل تبیین است. در این نظریه فاصله جغرافیایی بسیار حائز اهمیت بوده و هرچه مسافت بین مبدأ و مقصد کمتر باشد مهاجرت بیشتر انجام می گیرد. در مدل جاذبه و دافعه اختلاف در سطح توسعه و سطح زندگی میان مبدأ و مقصد سبب دفع از منطقه مهاجر فرست و جذب به منطقه مهاجر پذیر می شود. این اختلاف بخصوص در مهاجرت های صورت گرفته به پایتخت قابل توجه است. بیشترین مهاجران وارد شده و خارج شده در سرشماری ۱۳۸۵ به استان تهران اختصاص داشته است. بطوریکه حدود ۳۰ درصد مهاجران بین استانی، استان تهران را بعنوان مقصد مهاجرت خویش انتخاب کرده و نیز مبدأ مهاجرت حدود ۱۷/۳ درصد از مهاجران استان تهران بوده است. مقایسه این ارقام با ارقام بدست آمده برای سرشماری ۱۳۷۵ نشان می دهد که اهمیت استان تهران بعنوان مبدأ و مقصد مهاجرت برای مهاجران همچنان در حال افزایش است. با توجه به محرومیت مناطق دیگر نسبت به استان تهران و نیز امکانات بالقوه و بالفعل موجود در این استان و برخورداری از بسیاری مزایای دیگر (از جمله اشتغال) حرکات مهاجرتی استان تهران بخصوص شهر تهران را می توان تبیین کرد. علاوه بر استان و شهر تهران، مهاجرت های صورت گرفته به سایر کلان شهرهای کشور از جمله مشهد، شیراز، اصفهان و تبریز نیز با این دیدگاه قابل تبیین است.

از ویژگیهای دیگر جریانهای مهاجرت داخلی سرشماری ۱۳۸۵ نسبت به ۱۳۷۵ افزایش درصد مهاجرت های شهر به شهر و در مقابل کاهش درصد سایر جریانهای مهاجرتی است. درصد مهاجرت های شهر به شهر در سال ۸۵ نسبت به ۷۵ حدود ۶ درصد افزایش داشته است و مهاجرت های شهر به روستا، روستا به روستا و روستا به شهر به ترتیب ۱/۳، ۲/۲ و ۲/۴ درصد کاهش داشته اند. بنابراین جریان

مهاجرتی که در کشورمان پررنگ می‌نماید مهاجرت‌های شهر به شهر است. طبق اصل مهاجرت مرحله ای راونشتاین، مهاجرت از روستا به شهرهای نزدیکتر و کوچکتر و سپس به شهرهای بزرگتر صورت می‌گیرد. به نظر می‌رسد که در دوره های قبل مهاجرت از روستا به شهرهای کوچکتر صورت گرفته و در سالهای اخیر بر شدت مهاجرت‌های شهرهای کوچکتر به شهرهای بزرگتر افزوده شده است. از دیگر دلایل این امر می‌توان به تغییرات صورت گرفته در میزان شهرنشینی کشورمان اشاره کرد. مطابق نتایج سرشماری های ۳۵ الی ۸۵، در طی زمان بر میزان شهرنشینی کشور ایران افزوده شده است. میزان شهرنشینی که در اولین سرشماری ۳۱/۴ درصد بوده در سرشماری ۱۳۸۵ به ۶۸/۵ درصد افزایش یافته است. در سرشماری ۷۵ این درصد ۶۱/۳ بوده است. مسلم است که با افزایش درصد شهرنشینی بر میزان جابجاییهای صورت گرفته در درون این نقاط نیز افزوده خواهد شد.

از نکات مورد توجه در زمینه مهاجرت‌های داخلی، ترکیب سنی و جنسی متفاوت مهاجران به تفکیک جریانهای مهاجرتی است. درست است که در درصد مهاجرت‌های شهر به روستا (۱۷ درصد) و روستا به شهر (۲۰ درصد) حدود ۳ درصد اختلاف وجود دارد و در نگاه اول چنین می‌نماید که خالص مهاجرت شهر به روستا و روستا به شهر همدیگر را می‌پوشانند. ولی باید در نظر داشت که مهاجران وارد شده به نقاط شهر و روستا با مبداهای شهری و روستایی از لحاظ ویژگیهای جمعیتی (همانند سن و جنس) و اجتماعی و اقتصادی (همانند تحصیلات و اشتغال) تفاوت کاملاً بارزی باهم خواهند داشت. مطالعه این ویژگیهای مهاجران به تفکیک جریانهای مهاجرت، بخصوص مهاجرت‌های شهر به روستا و روستا به شهر و همچنین تأثیر این ویژگیها بر کیفیت منابع انسانی مناطق روستایی و شهری از دیگر حوزه های مطالعات مهاجرتی است که به دلیل پیچیدگی مطالعه و شناخت تأثیر بیان شده نیاز به مطالعه جداگانه ای دارد.

منابع

- جمشیدیها، غلامرضا و یحیی علی بابایی (۱۳۸۱) «بررسی عوامل مؤثر بر بازگشت مهاجرین افغانی با تاکید بر ساکنین شهرک گلشهر مشهد»، نامه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، صص ۹۰-۷۱.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۵۲) لغت نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- زنجانی، حبیب الله (۱۳۸۰) مهاجرت، تهران: سمت.
- سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۸۶) موالید و فوت ثبت شده طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵، دفتر آمار و اطلاعات جمعیتی.
- قرخلو، مهدی و کیومرث حبیبی (۱۳۸۴) «تحلیل مهاجرت در ارتباط با سطح توسعه یافتگی استان های کشور با استفاده از تکنیک های برنامه ریزی»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۱، صص ۸۳-۵۹.
- لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸) نظریات مهاجرت، شیراز، انتشارات نوید شیراز.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۷) مهاجرتهای استانی (۷۵-۱۳۶۵).
- مرکز آمار ایران، نتایج و داده های سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵.
- Cliggett, Lisa (2000) "Social Components of Migration: Experiences from Southern Province, Zambia", *Human Organization*.
- Kammeyer, K.C.W. (1945) "Population Studies: Selected Essays and Research", *Chicago*, Rand McNally College Publishing Company.
- Lee, E.S. (1966) "A Theory of Migration", *Demography*, 3 (1): 47-57.
- Tervo, Hannu (1997) "The Efficiency of Inter regional Migration in Finland", *European Regional Science Association*, 37th European Congress, Rome-Italy.
- Weinberg, A. (1961) **People on the Move: Studies on Internal Migration**, London.